

શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતાના મૂલ્યો અને ચારિત્ર્ય ઘડતર: ધોરણ ૬ થી ૮ ના વિદ્યાર્થીઓ પર એક સર્વેક્ષણ આધારિત ગહન અભ્યાસ

Patel Vinitkumar Kantilal

Assistant Teacher, Gadhoda Primary School, Ta. Himmatnagar, Dist. Sabarkantha, Gujarat, India
Email - pvinit2420@gmail.com

Abstract: વર્તમાન ૨૧મી સદીના વૈશ્વિકરણ, ડિજિટલાઇઝેશન અને તકનીકી ક્રાંતિના યુગમાં માનવજીવન સુવિધાજનક બન્યું છે, પરંતુ સામે પક્ષે કિશોરાવસ્થાના વિદ્યાર્થીઓમાં નૈતિક મૂલ્યોનું સ્ખલન અને માનસિક તણાવ ગંભીર ચિંતાનો વિષય બન્યા છે. પ્રસ્તુત સંશોધન પત્રનો મુખ્ય ઉદ્દેશ્ય ધોરણ ૬ થી ૮ (વયજૂથ ૧૧ થી ૧૪ વર્ષ) ના વિદ્યાર્થીઓમાં શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતા આધારિત મૂલ્ય શિક્ષણની પ્રાસંગિકતા અને અસરકારકતા તપાસવાનો છે. આ સંશોધનમાં સર્વેક્ષણ પદ્ધતિનો ઉપયોગ કરીને ૧૦૦ ઉત્તરદાતાઓ (૬૦ અનુભવી શિક્ષકો અને ૪૦ જાગૃત વાલીઓ) પાસેથી ૨૫ ગુણવત્તાસભર પ્રશ્નો ધરાવતી પ્રશ્નાવલી દ્વારા ડેટા એકત્રિત કરવામાં આવ્યો છે. ક્રાંતિ પરિણામોના ગહન વિશ્લેષણ પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે ૮૦% થી વધુ શિક્ષકો અને વાલીઓ ગીતાના વ્યાવહારિક સિદ્ધાંતોને બાળકોના સર્વાંગી વિકાસ (માનસિક, બૌદ્ધિક, ભાવાત્મક અને નૈતિક) માટે અત્યંત જરૂરી માને છે. રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ નીતિ (NEP 2020) ના સંદર્ભમાં ગીતાના મૂલ્યોને શાળાઓમાં સુચારુ રીતે અમલીકરણ કરવા માટેની વ્યાવહારિક અને સચોટ ભલામણો આ પેપરમાં રજૂ કરવામાં આવી છે.

Key Words: શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતા, મૂલ્ય શિક્ષણ, ચારિત્ર્ય ઘડતર, ધોરણ ૬ થી ૮, સર્વેક્ષણ, નિષ્કામ કર્મ, સ્થિતપ્રજ્ઞતા, NEP 2020.

1. INTRODUCTION:

"શિક્ષણનો અર્થ માત્ર અક્ષર જ્ઞાન કે માહિતી આપવાનો નથી, પરંતુ માનવતા અને ચારિત્ર્યનું નિર્માણ કરવાનો છે."

બાળપણ અને ઉત્તર-બાળપણ/કિશોરાવસ્થાનો પ્રારંભ (ધોરણ ૬ થી ૮) એ સંવેદનશીલ તબક્કો છે જ્યાં બાળકનું માનસિક અને ચારિત્રિક માળખું ઘડાય છે. આજના ડિજિટલ યુગમાં સોશિયલ મીડિયાનો અતિશય પ્રભાવ, ગેમિંગનું વ્યસન અને એકાકી જીવનશૈલીના કારણે બાળકોમાં ધૈર્યનો અભાવ, ચંચળતા, અતિશય ગુસ્સો, જીદીપણું અને માનસિક તણાવ જોવા મળી રહ્યા છે. આ ઉપરાંત, માત્ર ગુણ-ગુણાંક આધારિત શિક્ષણ પદ્ધતિને કારણે બાળકો વચ્ચે તંદુરસ્ત સ્પર્ધાને બદલે ઈર્ષ્યા અને પરીક્ષાનો ભય વધી રહ્યો છે.

શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતા એ માત્ર કોઈ ચોક્કસ ધર્મ કે સંપ્રદાયનો ગ્રંથ નથી, પરંતુ તે માનવ મનોવિજ્ઞાન (Human Psychology) અને જીવન સંચાલનનું ઉત્કૃષ્ટ શાસ્ત્ર (Life Management Science) છે. ગીતામાં વર્ણવાયેલ 'નિષ્કામ કર્મ' નો સિદ્ધાંત બાળકોને પરિણામની ચિંતા કર્યા વિના પોતાના કર્તવ્ય તરફ ધ્યાન કેન્દ્રિત કરતા શીખવે છે. તેવી જ રીતે 'સ્થિતપ્રજ્ઞ' ના ગુણો માનસિક સંતુલન જાળવવામાં અને 'ઇન્દ્રિય નિગ્રહ' શિસ્ત જાળવવામાં મદદ કરે છે.

2. LITERATURE REVIEW:

સંશોધન વિષયની ગંભીરતા અને પ્રાસંગિકતા તપાસવા માટે સંબંધિત સાહિત્યનો અભ્યાસ કરવામાં આવ્યો:

- આધુનિક મનોવિજ્ઞાન અને ગીતા દર્શન: આધુનિક મનોવિજ્ઞાનની 'Cognitive Behavioral Therapy' (CBT) અને ગીતાનો વિચારદોહદ સિદ્ધાંત સમાન છે. મન પર કાબૂ મેળવવા માટે ગીતાનો "અભ્યાસેન તુ કૌંતેય વૈરાગ્યેણ ચ ગૃહ્યતે" નો સિદ્ધાંત બાળકોમાં એકાગ્રતા વધારવા મનોવૈજ્ઞાનિક આધાર આપે છે.
- રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ નીતિ (NEP 2020): NEP 2020 ના પ્રકરણ ૪ (ફકરો ૪.૨૬) માં ભારતીય જ્ઞાન પરંપરા (Indian Knowledge Systems - IKS) નો અભ્યાસક્રમમાં સમાવેશ કરવા પર વિશેષ ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે. ગીતા આધારિત શિક્ષણ આ નીતિના લક્ષ્યાંકો સાથે પૂર્ણપણે સુસંગત છે.
- પૂર્વ સંશોધનોનો નિષ્કર્ષ: દેશ-વિદેશના વિવિધ શૈક્ષણિક અભ્યાસો દર્શાવે છે કે જે શાળાઓમાં નૈતિક અને મૂલ્ય-આધારિત શિક્ષણ (Value-based Education) આપવામાં આવે છે, ત્યાં વિદ્યાર્થીઓનું શૈક્ષણિક પ્રદર્શન (Academic Performance) સુધરે છે અને શિસ્તભંગના કિસ્સાઓમાં નોંધપાત્ર ઘટાડો થાય છે.

3. STATEMENT OF THE PROBLEM:

આજના ભૌતિકવાદી અને ટેકનોલોજીકલ યુગમાં વિદ્યાર્થીઓ સ્ક્રીન-ટાઈમ વધવાને કારણે વડીલો પ્રત્યેનો આદર, સામાજિક સંવેદનશીલતા અને સ્વ-નિયંત્રણ ગુમાવી રહ્યા છે. "શું પ્રાથમિક શિક્ષણના અંતિમ તબક્કા (ધોરણ ૬ થી ૮) ના વિદ્યાર્થીઓમાં શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતાના મૂલ્યો અને વ્યાવહારિક પાસાઓ દ્વારા ચારિત્ર્ય નિર્માણ, માનસિક શાંતિ અને આત્મવિશ્વાસ વધારી શકાય?"

4. OBJECTIVES :

- ધોરણ ૬ થી ૮ ના બાળકોમાં વર્તમાન સમયમાં સર્જાયેલા નૈતિક, ભાવાત્મક અને મનોવૈજ્ઞાનિક પડકારો અંગે શિક્ષકો-વાલીઓનો દ્રષ્ટિકોણ સમજવો.
- વિદ્યાર્થીઓમાં માનસિક તણાવ નિવારણ અને ચારિત્ર્ય ઘડતરમાં ભગવદ્ ગીતાના મૂલ્યોની ઉપયોગિતા ચકાસવી.
- રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ નીતિ (NEP 2020) અંતર્ગત ભગવદ્ ગીતા આધારિત મૂલ્ય શિક્ષણને વર્ગખંડ સમક્ષ મૂકવાની વ્યાવહારિક પ્રવૃત્તિઓ સૂચવવી.

5. RESEARCH METHOD / METHODOLOGY:

- સંશોધન પદ્ધતિ: ગુણાત્મક અને પરિમાણાત્મક ડેટા એકત્રિત કરવા માટે 'સર્વેક્ષણ પદ્ધતિ' (Survey Method) નો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે.
- નમૂના પસંદગી (Sampling): રેન્ડમ સેમ્પલિંગ પદ્ધતિ દ્વારા કુલ ૧૦૦ ઉત્તરદાતાઓ (૬૦ શિક્ષકો અને ૪૦ વાલીઓ) ની પસંદગી કરવામાં આવી.
- માહિતી સંગ્રહનું સાધન (Research Tool): ૫-પોઈન્ટ લાઈકર્ટ સ્કેલ (5-Point Likert Scale) પર આધારિત સ્વનિર્મિત ૨૫ પ્રશ્નોની સંરચિત પ્રશ્નાવલી (Structured Questionnaire) નો ઉપયોગ કરાયો.
- વિશ્લેષણ પદ્ધતિ: એકત્રિત કરેલા ડેટાનું ટકાવારી (Percentage Analysis) અને મીન સ્કોર (Mean Score) માં વિશ્લેષણ કરવામાં આવ્યું છે.

6. FINDINGS / RESULTS:

સ્કેલ વિગત: ૧ = સંપૂર્ણ અસહમત | ૨ = અસહમત | ૩ = તટસ્થ | ૪ = સહમત | ૫ = સંપૂર્ણ સહમત (કુલ ઉત્તરદાતા N = ૧૦૦)

Table 1: ઉત્તરદાતાઓના પ્રતિભાવોની ટકાવારી અને સરેરાશ સ્કોર (Mean Score)

પ્રશ્ન ક્રમ	પ્રશ્ન વિધાન (કુલ ઉત્તરદાતા: ૧૦૦)	સંપૂર્ણ અસહમત (%)	અસહમત (%)	તટસ્થ (%)	સહમત (%)	સંપૂર્ણ સહમત (%)	મીન સ્કોર (Mean Score)
1	શું આજના સમયમાં ધોરણ ૬ થી ૮ ના બાળકોમાં નૈતિક મૂલ્યો અને સંસ્કારો ઘટી રહ્યા છે?	2%	4%	0%	24%	70%	4.56
2	શું સોશિયલ મીડિયા અને મોબાઈલના ઉપયોગથી બાળકોમાં એકાગ્રતાનો અભાવ જોવા મળે છે?	1%	3%	0%	14%	82%	4.73
3	શું આજના વિદ્યાર્થીઓમાં અતિશય ગુસ્સો, જુદીપણું અને	2%	3%	0%	20%	75%	4.63

પ્રશ્ન ક્રમ	પ્રશ્ન વિધાન (કુલ ઉત્તરદાતા: ૧૦૦)	સંપૂર્ણ અસહમત (%)	અસહમત (%)	તટસ્થ (%)	સહમત (%)	સંપૂર્ણ સહમત (%)	મીન સ્કોર (Mean Score)
	માનસિક તણાવનું પ્રમાણ વધ્યું છે?						
4	શું વર્તમાન સ્પર્ધાત્મક વાતાવરણને કારણે વિદ્યાર્થીઓ પરીક્ષાના ભય નીચે જીવે છે?	3%	5%	0%	24%	68%	4.49
5	શું વિદ્યાર્થીઓમાં વડીલો, શિક્ષકો અને સાથીઓ પ્રત્યે આદરભાવ ઘટી રહ્યો છે?	4%	6%	0%	16%	74%	4.50
6	શું આધુનિક શિક્ષણ વ્યવસ્થા માત્ર ગુણ (Marks) લાવવા પર ધ્યાન આપે છે, ચારિત્ર્ય પર નહીં?	2%	6%	0%	12%	80%	4.62
7	શું નિયમિત અભ્યાસક્રમ ઉપરાંત ભગવદ્ ગીતા આધારિત મૂલ્ય શિક્ષણ આપવું જરૂરી છે?	5%	7%	0%	23%	65%	4.36
8	શું ગીતાનો 'નિષ્કામ કર્મ' નો સિદ્ધાંત પરીક્ષાના તણાવમાંથી મુક્ત કરી શકે?	4%	8%	0%	30%	58%	4.30

પ્રશ્ન ક્રમ	પ્રશ્ન વિધાન (કુલ ઉત્તરદાતા: ૧૦૦)	સંપૂર્ણ અસહમત (%)	અસહમત (%)	તટસ્થ (%)	સહમત (%)	સંપૂર્ણ સહમત (%)	મીન સ્કોર (Mean Score)
9	શું ગીતાના 'સ્થિતપ્રજ્ઞતા' ના ગુણો બાળકોને ગુસ્સો નિયંત્રિત કરવામાં મદદરૂપ છે?	2%	4%	0%	26%	68%	4.54
10	શું ગીતાના શ્લોકો અને વાર્તાઓ દ્વારા બાળકોમાં આત્મ-નિયંત્રણ અને શિસ્ત વધારી શકાય?	3%	7%	0%	28%	62%	4.39
11	શું ગીતા આધારિત શિક્ષણથી સ્પર્ધાત્મક ઈર્ષ્યાને બદલે સકારાત્મક વલણ વિકસી શકે?	2%	6%	0%	32%	60%	4.42
12	શું ગીતાના મૂલ્યો વિદ્યાર્થીઓમાં 'સ્વધર્મ' (ફરજો) પ્રત્યે જાગૃતિ લાવી શકે?	2%	4%	0%	22%	72%	4.58
13	શું ગીતાનો આત્મવિશ્વાસનો સંદેશ લઘુતાગ્રંથિ દૂર કરવામાં મદદરૂપ છે?	1%	4%	0%	25%	70%	4.59
14	શું ગીતા આધારિત પ્રવૃત્તિઓથી સાચું-ખોટું	3%	5%	0%	28%	64%	4.45

પ્રશ્ન ક્રમ	પ્રશ્ન વિધાન (કુલ ઉત્તરદાતા: ૧૦૦)	સંપૂર્ણ અસહમત (%)	અસહમત (%)	તટસ્થ (%)	સહમત (%)	સંપૂર્ણ સહમત (%)	મીન સ્કોર (Mean Score)
	પસંદ કરવાની નિર્ણય શક્તિમાં સુધારો થાય?						
15	શું ગીતાના પાઠો બાળકોને પ્રકૃતિ અને જીવો પ્રત્યે દયાભાવ રાખવાની પ્રેરણા આપે છે?	2%	4%	0%	18%	76%	4.62
16	શું રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ નીતિ (NEP 2020) અંતર્ગત ગીતાના મૂલ્યોનો સમાવેશ યોગ્ય છે?	1%	4%	0%	20%	75%	4.64
17	શું શાળાઓમાં પ્રાર્થના સભા, વાર્તાઓ કે નાટક દ્વારા ગીતા ભણાવવી જોઈએ?	2%	3%	0%	15%	80%	4.68
18	શું ગોખણપદીને બદલે ગીતાના વ્યાવહારિક પાસાંઓ પર વધુ ભાર મૂકવો જોઈએ?	1%	4%	0%	10%	85%	4.74
19	શું એનિમેશન ફિલ્મો, ચિત્ર વાર્તાઓ કે ક્વિઝ દ્વારા જ્ઞાન સરળ બનાવવું જોઈએ?	2%	4%	0%	16%	78%	4.64
20	શું પરીક્ષાના સમયે શાળામાં ગીતા	3%	5%	0%	20%	72%	4.53

પ્રશ્ન ક્રમ	પ્રશ્ન વિધાન (કુલ ઉત્તરદાતા: ૧૦૦)	સંપૂર્ણ અસહમત (%)	અસહમત (%)	તટસ્થ (%)	સહમત (%)	સંપૂર્ણ સહમત (%)	મીન સ્કોર (Mean Score)
	આધારિત વિશેષ કાઉન્સેલિંગ સેશન રાખવા જોઈએ?						
21	શું આ પ્રકારનું શિક્ષણ આપવા માટે શિક્ષકોને ખાસ શૈક્ષણિક તાલીમ આપવી જરૂરી છે?	2%	4%	0%	12%	82%	4.68
22	શું ચારિત્ર્ય ઘડતર માટે શાળાના શિક્ષકો સાથે વાલીઓનો સહકાર અનિવાર્ય છે?	0%	2%	0%	10%	88%	4.84
23	શું ગીતાના મૂલ્યોથી વિદ્યાર્થીઓ વ્યસનો અને ખરાબ સંગતથી દૂર રહી શકે?	3%	5%	0%	18%	74%	4.55
24	શું પ્રાથમિક કક્ષાએથી જ ગીતાનું શિક્ષણ આપવાથી એક આદર્શ સમાજ બની શકે?	3%	5%	0%	16%	76%	4.56
25	શું તમે તમારા બાળકો/વિદ્યાર્થીઓને ગીતાના મૂલ્યો અપનાવવા પ્રેરિત કરો છો?	2%	6%	0%	22%	70%	4.52

7. DISCUSSION :

- નૈતિક પતન અને ડિજિટલ પ્રભાવ: સર્વેક્ષણ અનુસાર ૯૪% ઉત્તરદાતાઓ (શિક્ષકો અને વાલીઓ) સ્પષ્ટપણે સ્વીકારે છે કે સોશિયલ મીડિયા, સ્માર્ટફોન અને ગેમિંગના અતિશય પ્રભાવથી ધોરણ ૬ થી ૮ ના બાળકોમાં એકાગ્રતા, ધૈર્ય અને સામાજિક સંવેદનશીલતા ઘટી રહી છે. ૮૦% ઉત્તરદાતાઓના મતે વર્તમાન શિક્ષણ પદ્ધતિ માત્ર ગુણ/માર્ક્સ કેન્દ્રિત હોવાથી બાળકોમાં નૈતિક મૂલ્યો અને ચારિત્ર્ય નિર્માણનો પાયો નબળો પડી રહ્યો છે.
- માનસિક તણાવ અને 'નિષ્કામ કર્મ' નું મનોવિજ્ઞાન: ૯૨% લોકો માને છે કે સ્પર્ધાત્મક વાતાવરણના કારણે વિદ્યાર્થીઓ પરીક્ષાના ભય અને તણાવ નીચે જીવે છે. ૮૮% શિક્ષકો-વાલીઓ સહમત થયા કે જો બાળકોને ગીતાનો 'નિષ્કામ કર્મ' (પરિણામની ચિંતા કર્યા વિના નિષ્ઠાપૂર્વક મહેનત કરવી) નો સિદ્ધાંત સમજાવવામાં આવે, તો તેઓ પરીક્ષાના તણાવ અને પરિણામના ડરથી મુક્ત થઈ શકે છે.
- સંવેગાત્મક નિયંત્રણ અને 'સ્થિતપ્રજ્ઞતા': ૯૪% ઉત્તરદાતાઓના મતે ગીતાના 'સ્થિતપ્રજ્ઞ' ગુણો (સુખ-દુઃખ, સફળતા-નિષ્ફળતામાં મનનું સંતુલન રાખવું) બાળકોમાં વધતા જતા ગુસ્સા, ચંચળતા અને અતિ-સંવેદનશીલતાને નિયંત્રિત કરવામાં અસરકારક સાબિત થઈ શકે છે.
- શિક્ષણ પદ્ધતિમાં વ્યાવહારિક ફેરફાર: ૯૫% ઉત્તરદાતાઓનો સ્પષ્ટ મત છે કે ગીતાના શ્લોકોને માત્ર સંસ્કૃતમાં ગોખાવવાને બદલે તેના વ્યાવહારિક અને મનોવૈજ્ઞાનિક પાસાંઓ પર ભાર મૂકવો જોઈએ. ૯૪% લોકો માને છે કે બાળકો માટે એનિમેશન શોર્ટ ફિલ્મો, ચિત્ર વાર્તાઓ, નાટકો અને ક્વિઝ સ્પર્ધાઓ જેવા દ્રશ્ય-શ્રાવ્ય માધ્યમો દ્વારા જ્ઞાન સરળ બનાવવું જોઈએ.
- રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ નીતિ (NEP 2020) અને સંસ્થાગત સહકાર: ૯૫% લોકો રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ નીતિ 2020 અંતર્ગત ભારતીય જ્ઞાન પરંપરા (IKS) હેઠળ ગીતાના મૂલ્યો વણવાની ભલામણને યોગ્ય ગણે છે. ૯૮% ઉત્તરદાતાઓના મતે બાળક સર્વાંગી ચારિત્ર્ય નિર્માણ માટે શાળાના શિક્ષકો અને વાલીઓ બંને વચ્ચે સતત સહકાર અનિવાર્ય છે (સૌથી વધુ મીન સ્કોર: ૪.૮૪).

8. RECOMMENDATIONS:

- શાળા કક્ષાએ દૈનિક પ્રવૃત્તિઓ: રોજિંદી પ્રાર્થના સભામાં રોજ એક શ્લોક, તેનો સરળ અર્થ અને દૈનિક જીવનમાં તેનો ઉપયોગ સમજાવવો જોઈએ. સપ્તાહમાં એક કલાક 'મૂલ્ય શિક્ષણ અને ગીતા મનોવિજ્ઞાન' માટે અનામત રાખવો.
- આધુનિક શૈક્ષણિક તકનીકનો ઉપયોગ (Pedagogical Innovations): ગીતાના પાત્રો અને પ્રસંગો (જેમ કે કૃષ્ણ-અર્જુન સંવાદ) ને નાટક, એનિમેશન શોર્ટ ફિલ્મો, કોમિક બુક્સ અને ડિજિટલ ક્વિઝ દ્વારા રજૂ કરવા.
- પરીક્ષા તણાવ મુક્તિ કાઉન્સેલિંગ: પરીક્ષાના સમયે વિદ્યાર્થીઓમાં રહેલા ડર અને નકારાત્મકતા દૂર કરવા 'નિષ્કામ કર્મ' આધારિત વિશેષ શૈક્ષણિક કાઉન્સેલિંગ સેશનનું આયોજન કરવું.
- શિક્ષક પ્રશિક્ષણ (Teacher Professional Development): શિક્ષકોને ગીતાના મૂલ્યોને આધુનિક વર્ગખંડ સાથે સાંકળવા માટે ખાસ વ્યાવસાયિક તાલીમ (In-service Training) આપવી.

9. LIMITATIONS:

- આ અભ્યાસ ૧૦૦ શિક્ષકો અને વાલીઓના મર્યાદિત નમૂના (Sample Size) પર આધારિત છે.
- સંશોધન ક્ષેત્ર ચોક્કસ ભૌગોલિક વિસ્તારની શાળાઓ સુધી સીમિત છે.

10. CONCLUSION :

શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતા એ ભૂતકાળનો નહીં પરંતુ ભવિષ્યનો ગ્રંથ છે. ધોરણ ૬ થી ૮ ના વિદ્યાર્થીઓમાં મૂલ્યોનું સિંચન કરવા માટે ગીતા એક સચોટ માર્ગદર્શિકા બની શકે છે. જો આજના બાળકોને ગોખણપટ્ટીથી દૂર રાખી ગીતાના વ્યવહારિક પાસાંઓ સમજાવવામાં આવે, તો તે માત્ર એક સારા વિદ્યાર્થી જ નહીં પરંતુ એક સક્ષમ, નૈતિક અને રાષ્ટ્રપ્રેમી નાગરિક બની શકશે.

REFERENCES:

- શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતા (મૂળ સંસ્કૃત શ્લોક અને ભાષાંતર સાથે). ગોરખપુર: ગીતા પ્રેસ.
- માનવ સંસાધન વિકાસ મંત્રાલય. (૨૦૨૦). રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ નીતિ ૨૦૨૦ (NEP 2020). નવી દિલ્હી: શિક્ષણ મંત્રાલય, ભારત સરકાર.
- ગુજરાત રાજ્ય પાઠ્યપુસ્તક મંડળ. (૨૦૨૩). ધોરણ ૬ થી ૮ ના સામાજિક વિજ્ઞાન, ગુજરાતી અને સર્વાંગી શિક્ષણ(શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતાનાં મૂલ્યો અને સિદ્ધાંતો) પાઠ્યપુસ્તકો. ગાંધીનગર: જી.એસ.ટી.બી.
- શર્મા, આર. કે. (૨૦૧૮). આધુનિક શિક્ષણ પદ્ધતિ, મૂલ્ય શિક્ષણ અને બાળ મનોવિજ્ઞાન. અમદાવાદ: ગુર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય.
- પટેલ, એમ. કે. (૨૦૨૧). ૨૧મી સદીમાં શિક્ષણ અને ભારતીય મૂલ્ય પરંપરા. વડોદરા: યુનિવર્સિટી ગ્રાંથ નિર્માણ બોર્ડ.
- જોશી, બી. એલ. (૨૦૧૯). ભગવદ્ ગીતા અને માનવ મનોવિજ્ઞાન: એક શૈક્ષણિક દ્રષ્ટિકોણ. નવી દિલ્હી: નેશનલ પબ્લિશિંગ હાઉસ.
- NCERT. (૨૦૦૫). National Curriculum Framework (NCF 2005) - Education for Human Values. New Delhi: NCERT.
- Chakraborty, S. K. (૧૯૯૯). Values and Ethics for Organizations: Theory and Practice. New Delhi: Oxford University Press.